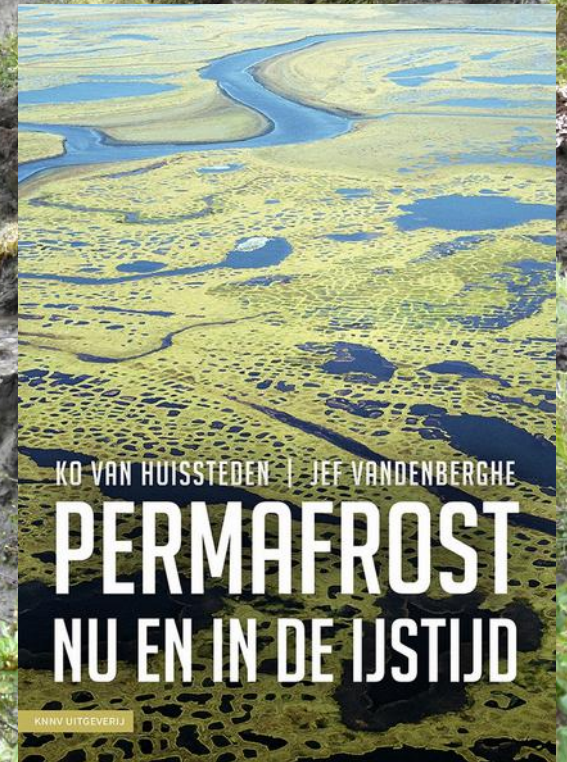
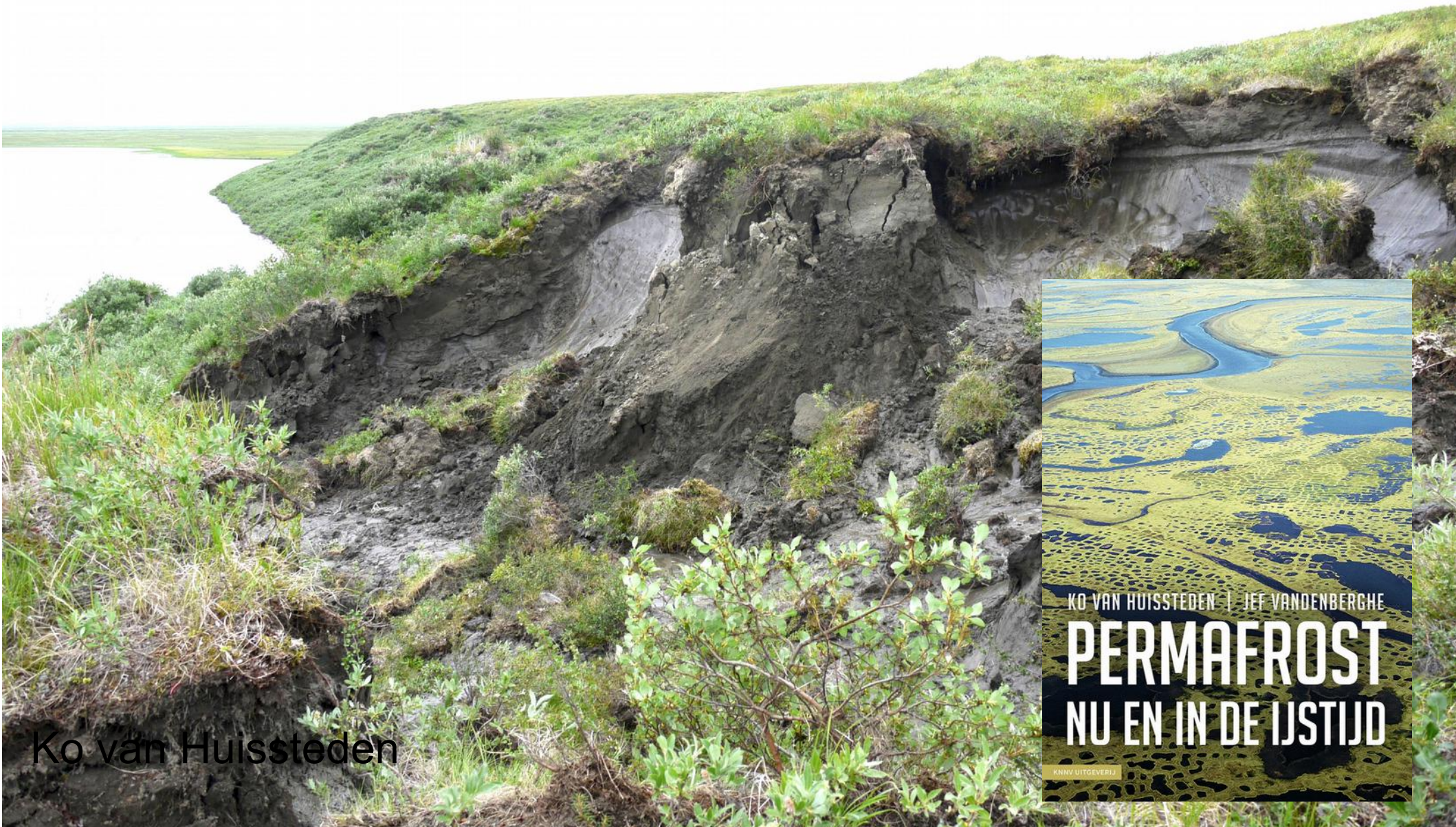

Kantelpunt permafrost?

Ko van Huissteden

Inhoud

Wat is een kantelpunt en wat is permafrost?

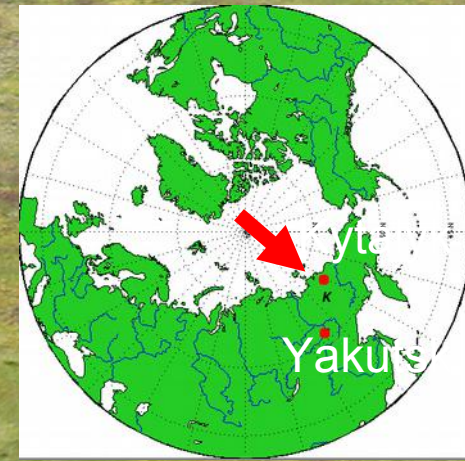
Wat gebeurt er als permafrost ontdooit?

- **Ecosysteem**
- **Landschap**
- **Broeikasgassen**

Permafrost als kantelpunt - nu en in de ijstijd

inspiratiebron:

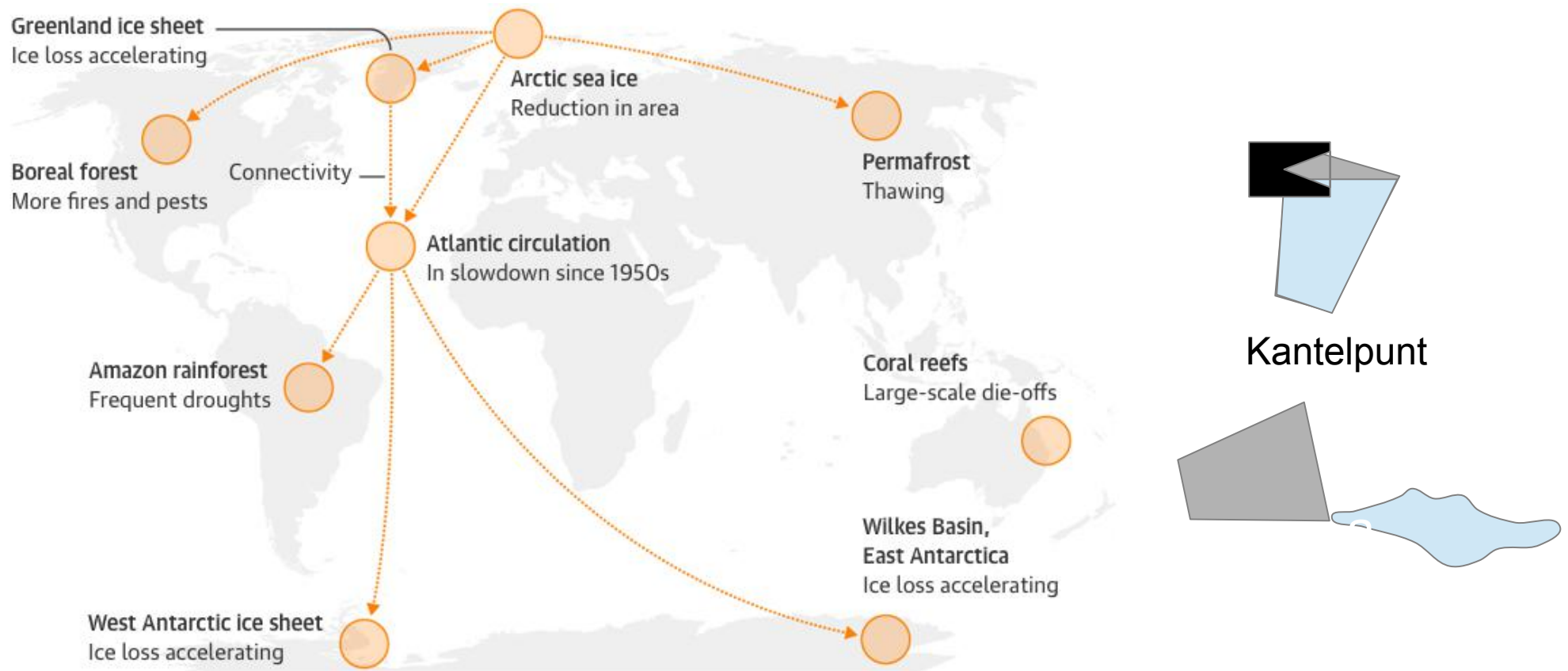
**ijstijd-permafrost onderzoek in Nederland
14 jaar veldwerk in noordoost Siberië**

Kantelpunten / Tipping points

een **kritieke drempel** in het (klimaat)systeem, bij overschrijding:

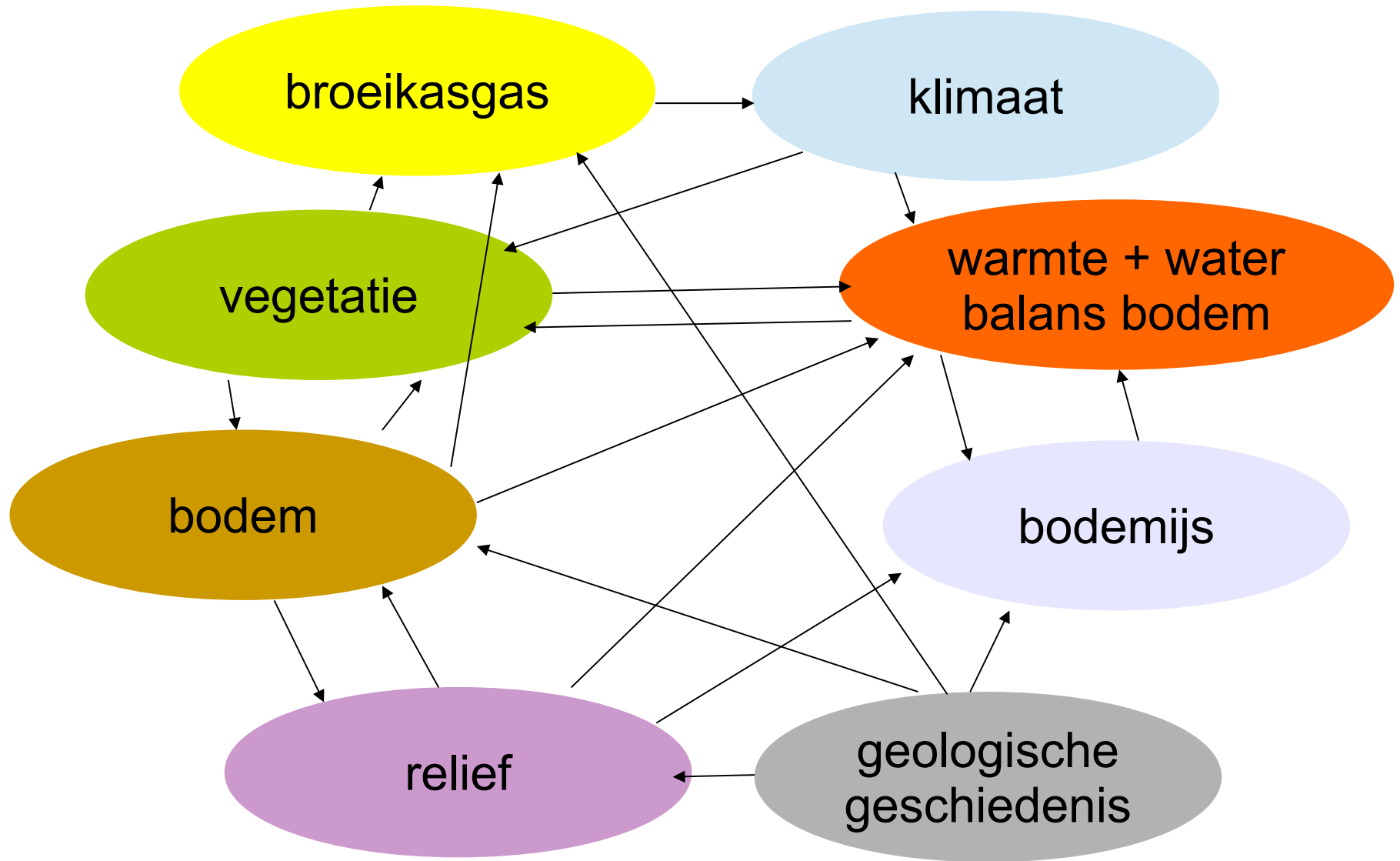
- een **abrupte verandering** van het systeem
- die **onomkeerbaar** kan zijn

Guardian graphic. Source: Lenton et al, Nature, 2019

Rockström, in:
Thunberg:, The Climate Book

Permafrost: een complex systeem

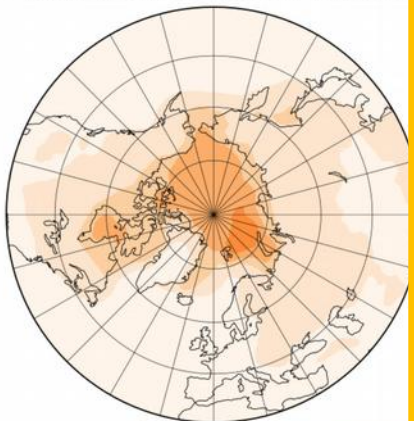

...waarin kantelpunten zich thuis voelen

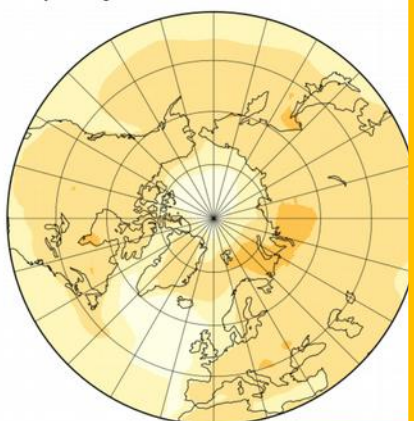
Kantelpunten: in systemen met positieve terugkoppelingen

1.3 – 2.4o opwarming wereldwijd eind deze eeuw

TEMPERATUURVERANDERING WINTER SSP1-2.6 december-februari 2081-2100 tov 1986-2005

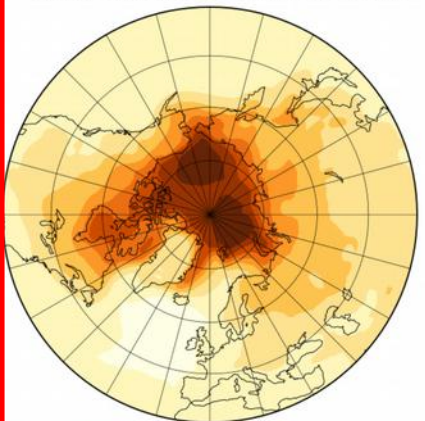

TEMPERATUURVERANDERING ZOMER SSP1-2.6 juni-augustus 2081-2100 tov 1986-2005

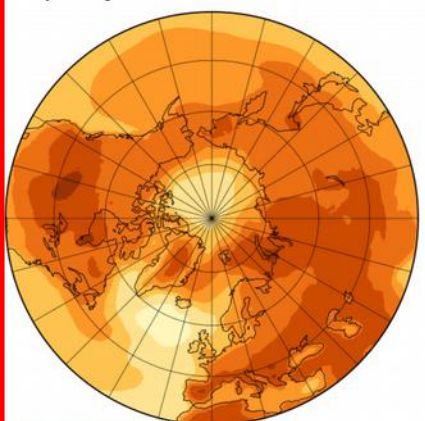

2.8 – 4.6o

TEMPERATUURVERANDERING WINTER SSP3-7.0 december-februari 2081-2100 tov 1986-2005

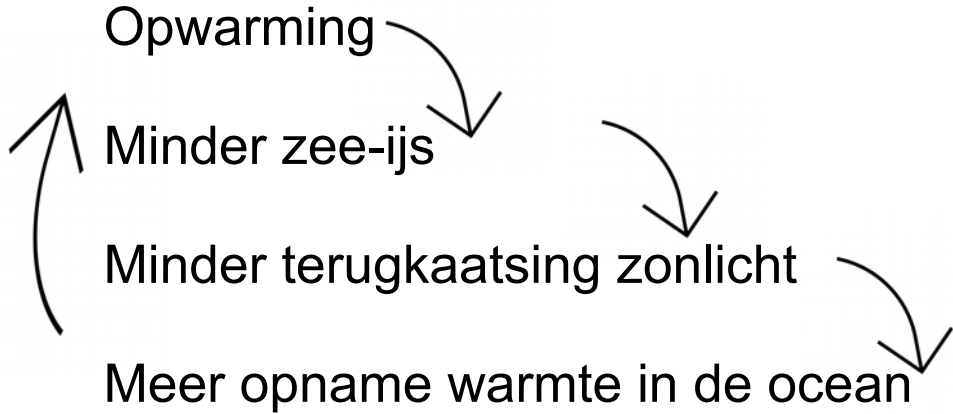
TEMPERATUURVERANDERING ZOMER SSP3-7.0 juni-augustus 2081-2100 tov 1986-2005

IPCC 2021:

2o opwarming wereldwijd = tot 8o opwarming in de arctische gebieden

- meeste opwarming in winter
- ook toename neerslag

Wat is permafrost?

Definitie: minimaal 2 jaar bodemtemperatuur $< 0^{\circ}\text{C}$

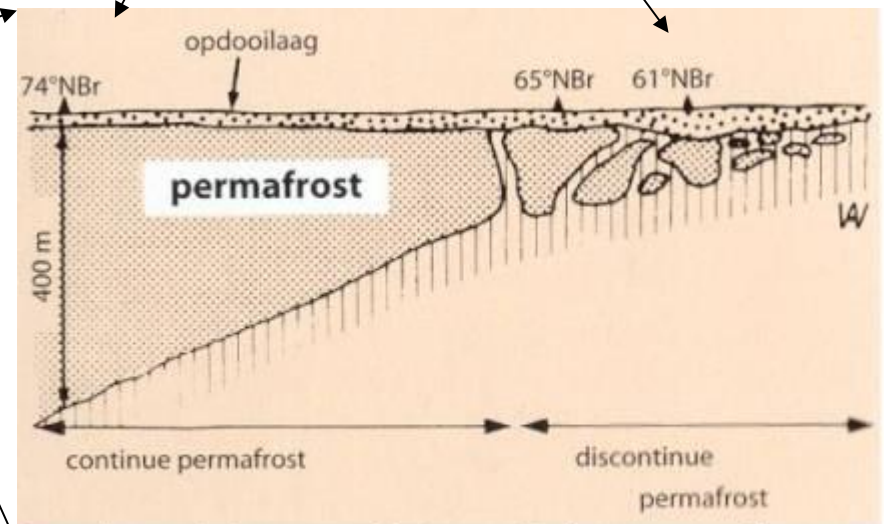
24% landoppervlak noordelijk halfrond: permafrost

Verticale dwarsdoorsnede:

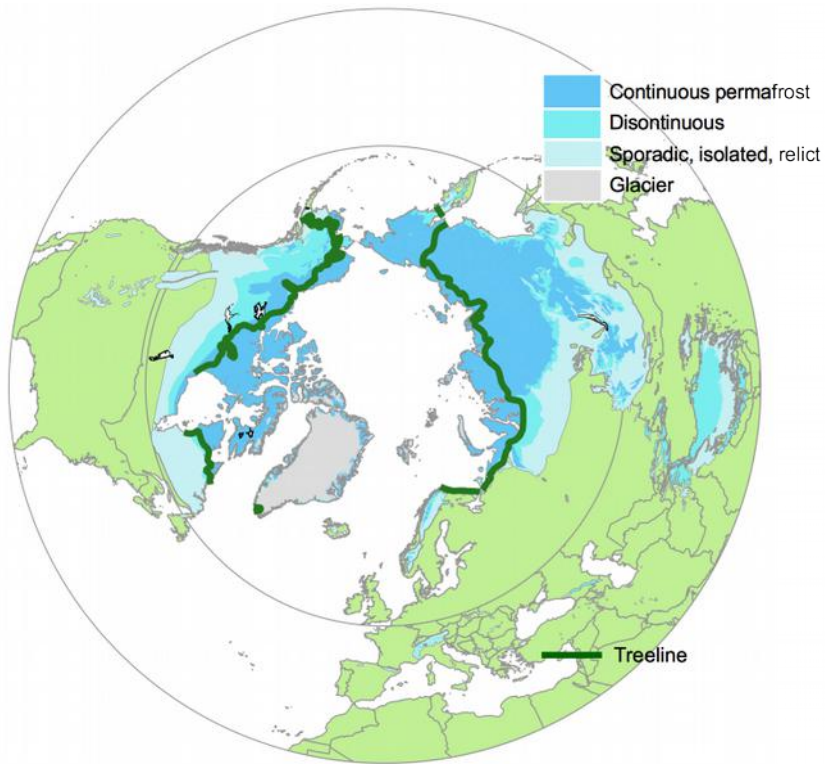
Continue permafrost

Discontinue permafrost

Doorsnede van een bodem waar permafrost is opgetreden. De mate van permafrost neemt af naar mate de breedtegraad afneemt. Ook de opdoollaag is aangegeven.

Permafrost: niet alleen toendra

Poolwoestijn
Toendra / heide
Taiga/boreaal bos

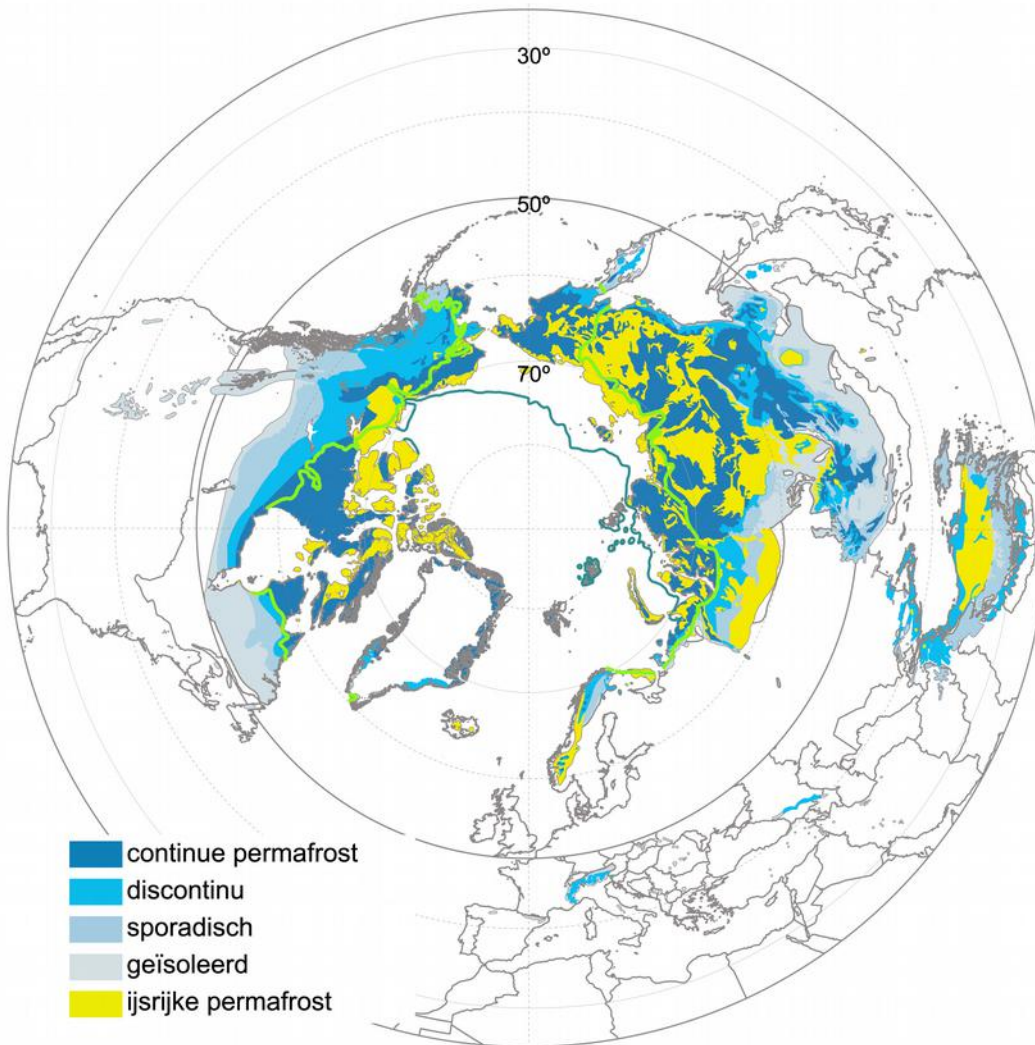
Permafrost: moerassig

Geen infiltratie van water in een bevroren bodem

Klimaatgevoelig ingrediënt I: Ijsrijke permafrost

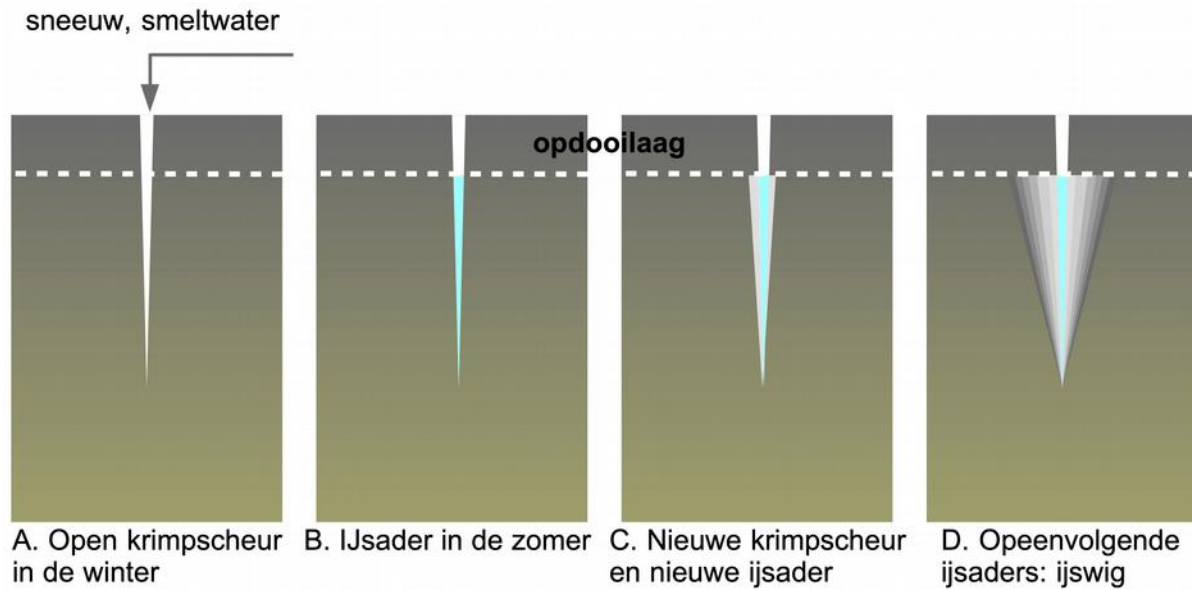
50 volume % of meer ijs
> 90% komt voor

ijslenzen

ijswiggen

begraven ijs
(meer/rivier, gletsjer)

IJslenzen en ijswiggen

Ijswiggen: krimpscheuren door winterkou raken opgevuld met ijs

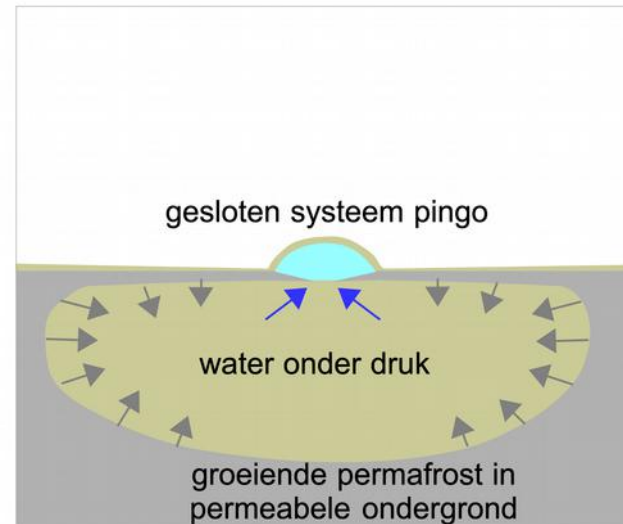
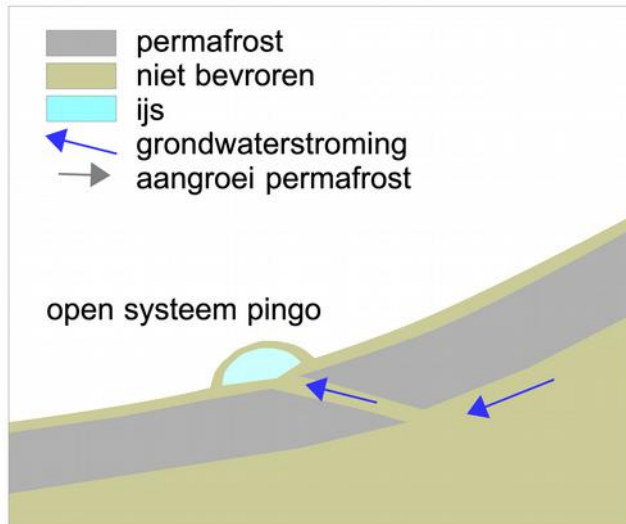
Ijslenzen: water wordt naar bevriezingsfront getrokken

IJswiggen van boven

Een polygoenen-patroon
van krimpscheuren

Pingo's: bevroren bronnen

Kryoturbatie: vervloeiide bodem

Bodem raakt oververzadigd met water in de zomer

NO Siberie

Spitsbergen

Yamal

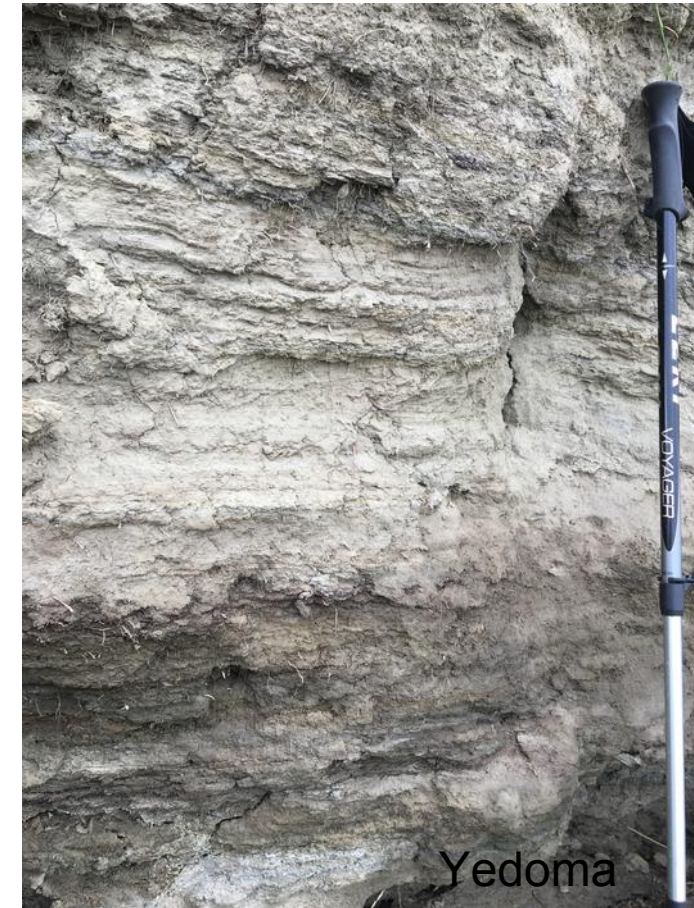
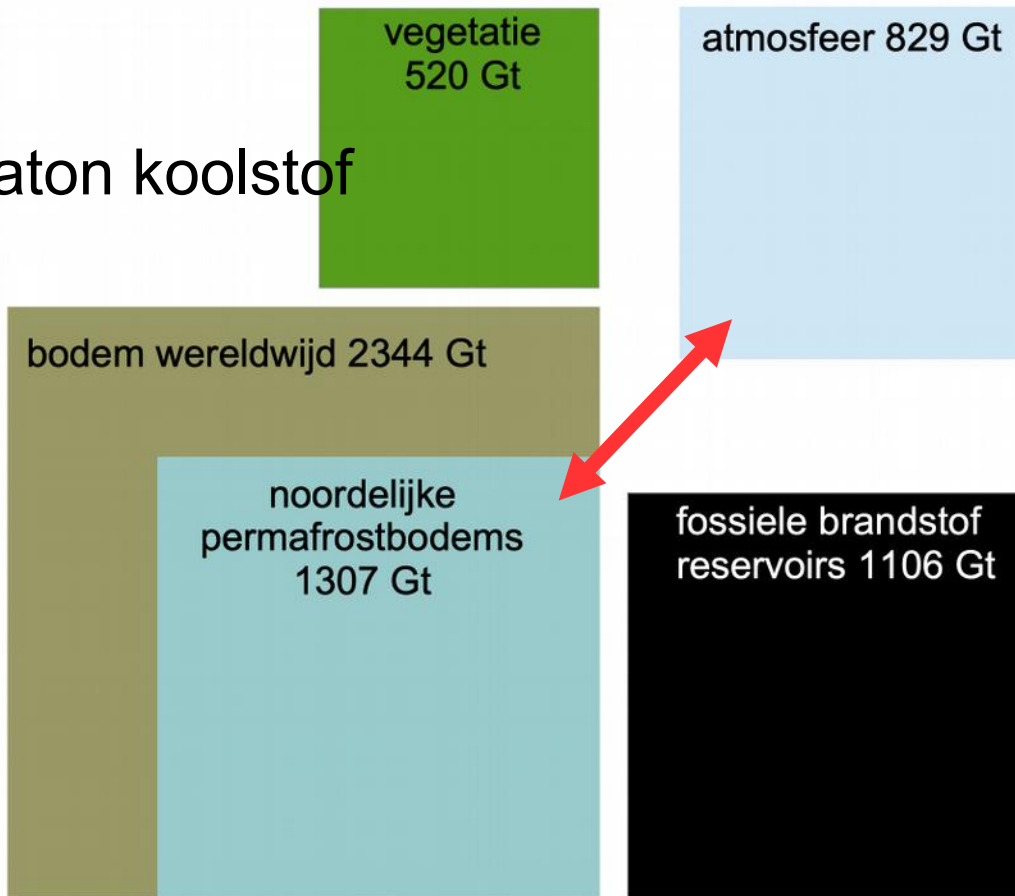

Gorsseelse heide

Klimaatgevoelig ingrediënt II: fossiel koolstof

Bron van broeikasgassen

Gt = Gigaton koolstof

- Veen: Canada, West-Siberië
- Rivier- en delta afzettingen
- IJstijd-löss ('Yedoma') in Oost-Siberië, Alaska
- Methaan, methaanhydraat

Welke broeikasgassen?

Permafrost – Carbon feedback:

uitstoot broeikasgas uit permafrost versterkt opwarming klimaat

CO₂ lange verblijftijd in de atmosfeer

CH₄ (methaan): opwarming 28 x CO₂ - korte verblijftijd

N₂O (lachgas): 273 x CO₂

Ecosysteem: versnelling koolstofcyclus ecosysteem - CO₂, CH₄

Fossiel: Omzetting fossiele bodemkoolstof naar CO₂, CH₄, N₂O

Geologie: Permafrost laat CH₄ uit diepe ondergrond door

Warmtebalans van de bodem

Winter:

geen warmte van de zon
helder weer: uitstraling + afkoeling
dik sneeuwdek isoleert bodem

Zomer:

zonnewarmte
vegetatie: schaduwwerking
natte bodem / waterlaag:
sneller warmtetransport in de bodem

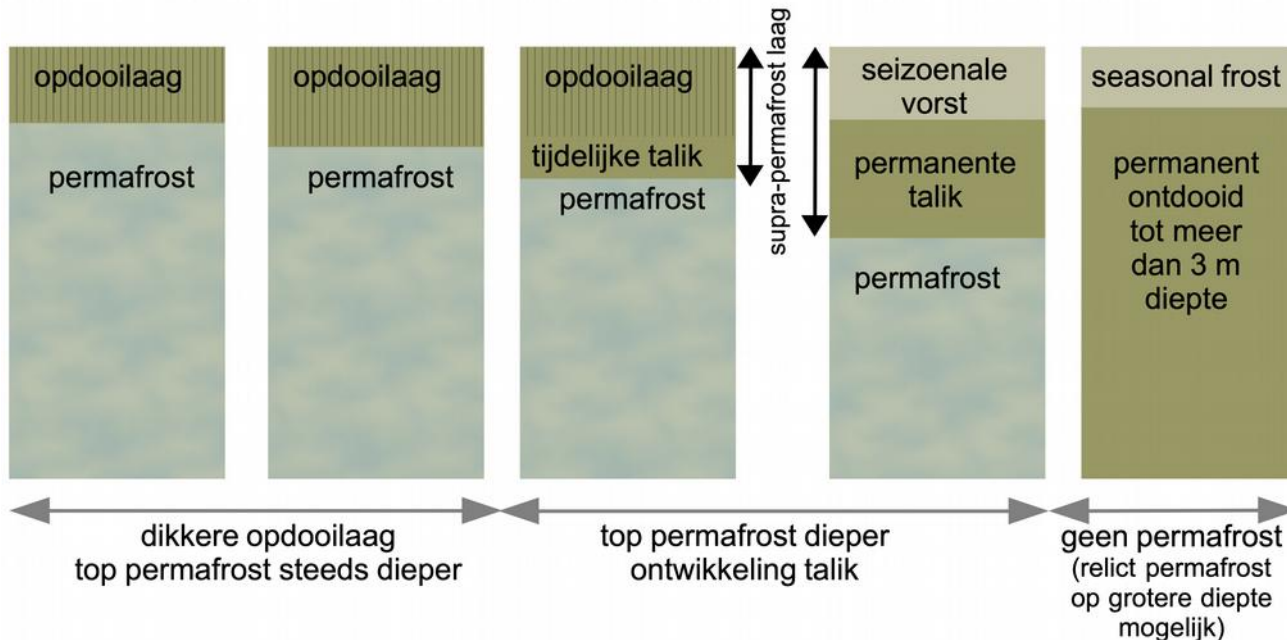

Hoe ontdooit permafrost?

Normale zomer-winter cyclus

Permafrost dooi:

hogere bodemtemperatuur

dikkere opdooilaaag

verlies bodemijs, bodemdaling

meer grondwaterstroming
(= warmtetransport)

dikkere opdooilaaag
top permafrost steeds dieper

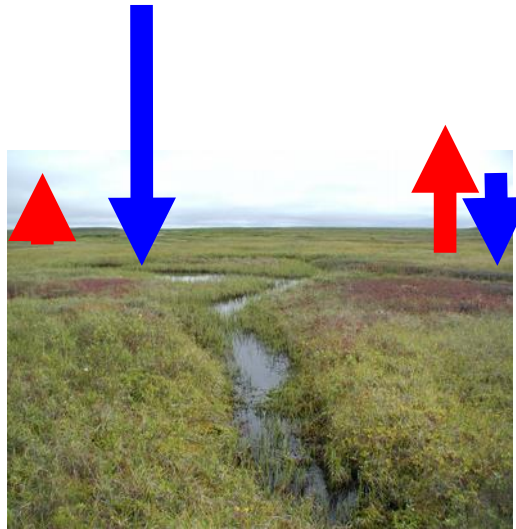
top permafrost dieper
ontwikkeling talik

geen permafrost
(relict permafrost
op grotere diepte
mogelijk)

Broeikasgas-balans ecosysteem

Opname CO₂ door fotosynthese vegetatie

CO₂ :
afbraak organische
stof uit bodem

CH₄ uit natte bodem
(moerasgas)

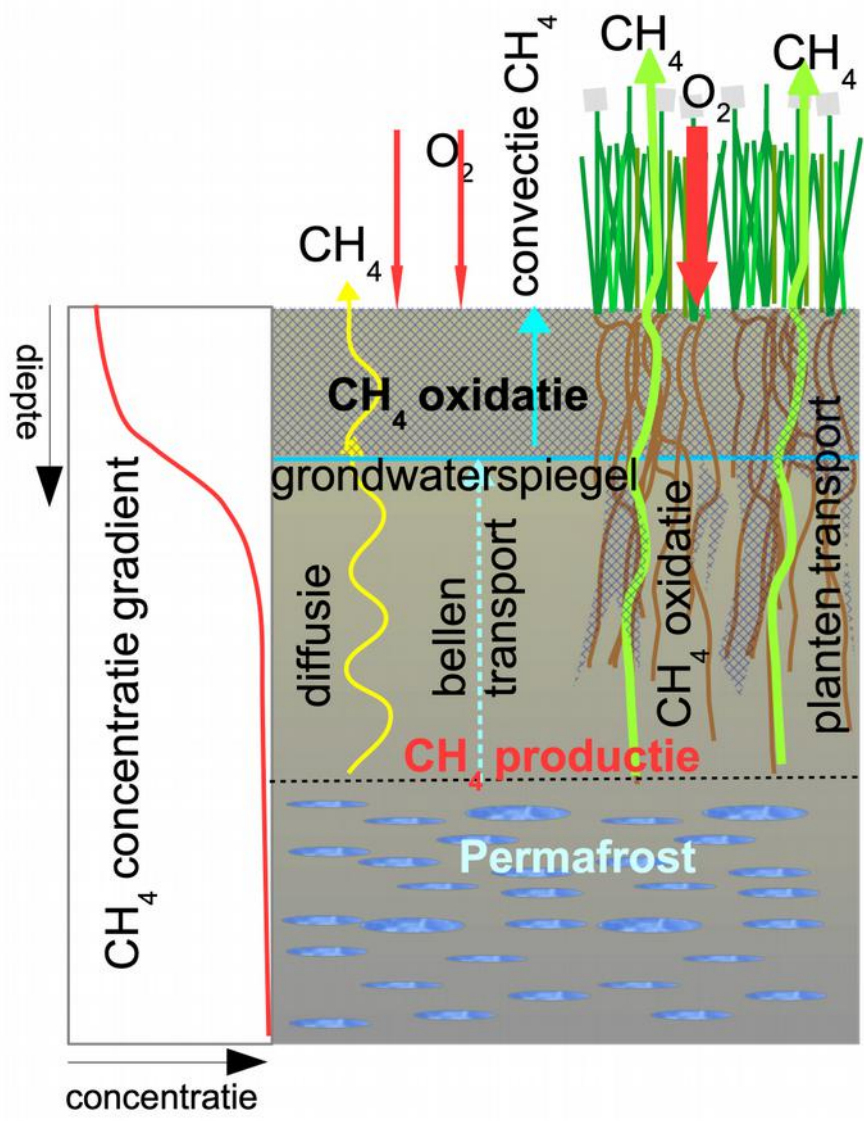
Droge bodem:
geringe opname CH₄

vastlegging CO₂-C
in planten en veen

verlies C door opgeloste
organische stof via water

Ecosysteem methaan: gestuurd door vegetatie

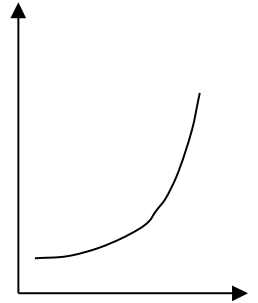
Balans tussen productie CH₄, bacteriële oxidatie, transport door planten

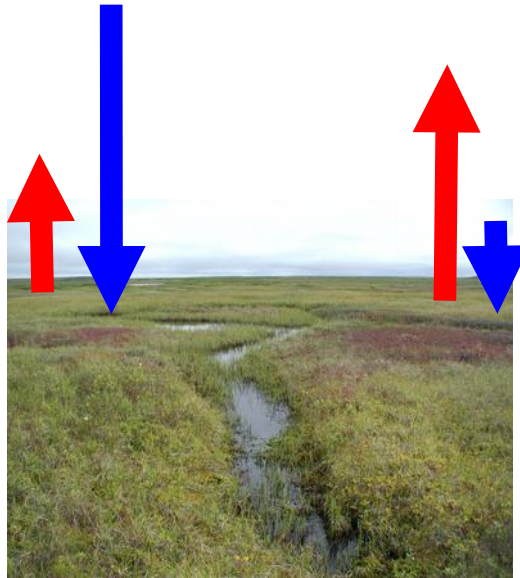
- uitscheidingsproducten wortels = voedsel voor methaanvormers (Archeae)
- transport naar de lucht via wortels, stengels
- **Veenmossen:**
oxidatie CH₄ door symbiose methanotrofe bacteriën in mosplantjes

Versnelling koolstofcyclus bij opwarming

1. Bacteriële activiteit neemt exponentieel toe
2. Langer / warmer groeiseizoen: meer fotosynthese

CO₂ :
afbraak organische
stof **neemt toe**

CH₄
meer productie

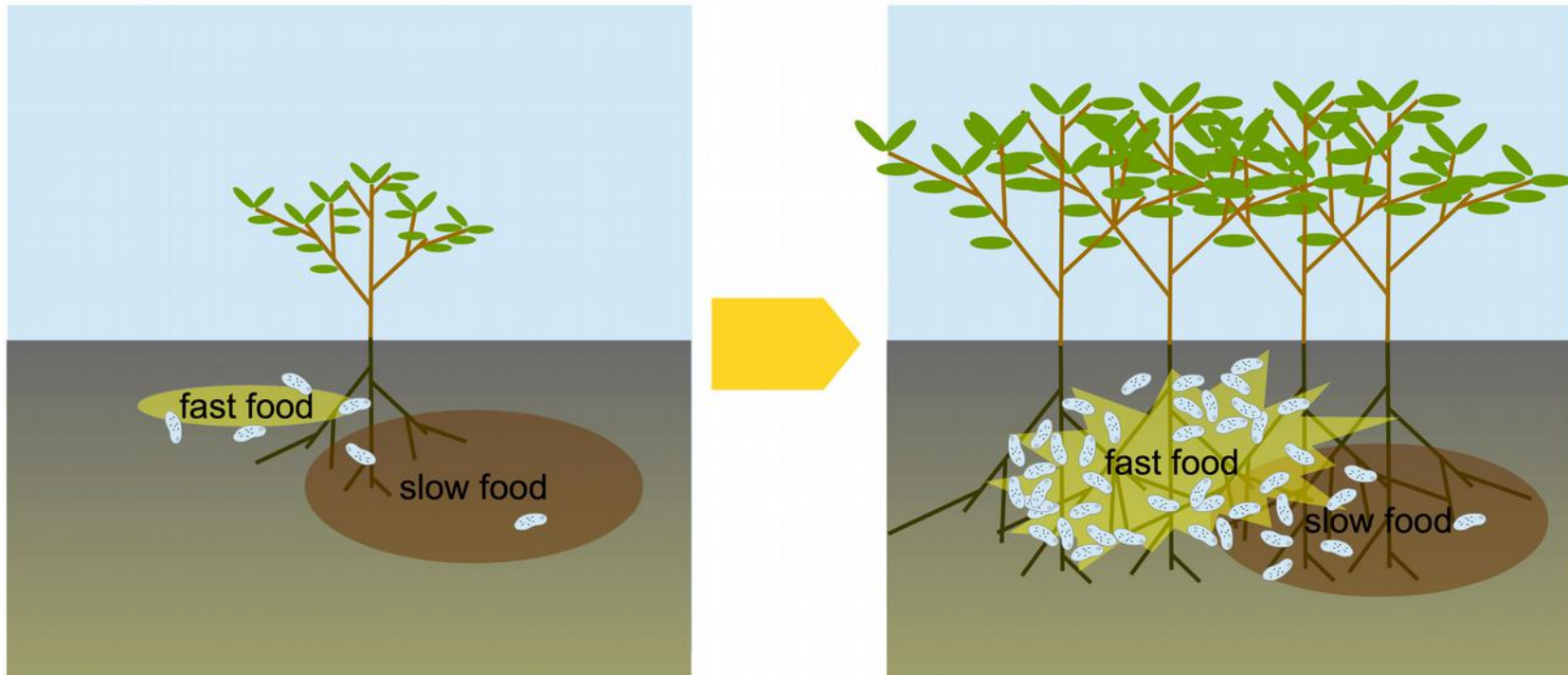
10 jaar CO₂ metingen in toendra noordoost Siberë:

1. opname door planten neemt toe (langer groeiseizoen),
2. afbraak van organische stof compenseert dit

(Parmentier et al., 2014)

Effect 'Arctic Greening'

Toename vegetatie, bomen en struiken: meer opname CO₂

Priming effect: het 'aanmaakblokje' voor oude bodemkoolstof meer snel afbreekbare organische stof (wortelexudaten) = snellere afbraak oude, stabiele humus

Meer verdamping: drogere bodem, minder CH₄, meer CO₂

Netto: minder *bodemkoolstof*, meer koolstof in *vegetatie*

Riviervlakten: steeds natter

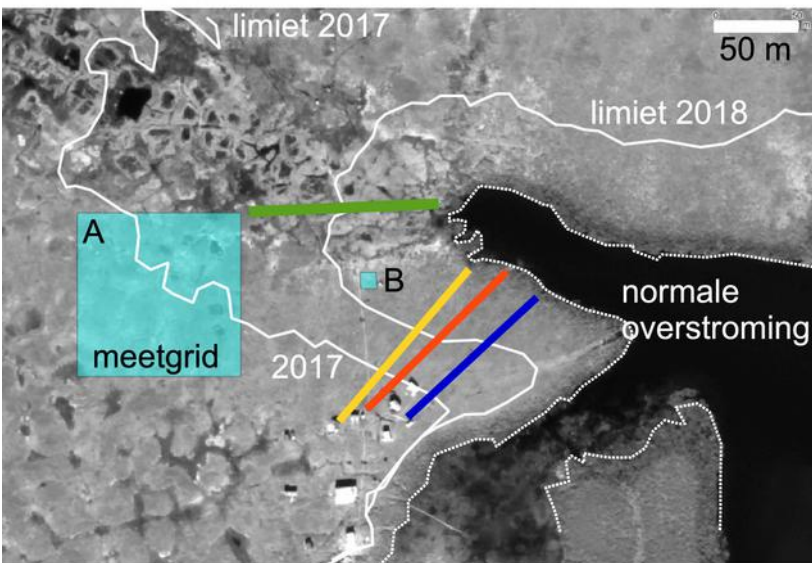
Toename neerslag in Siberië

Overstromingen:

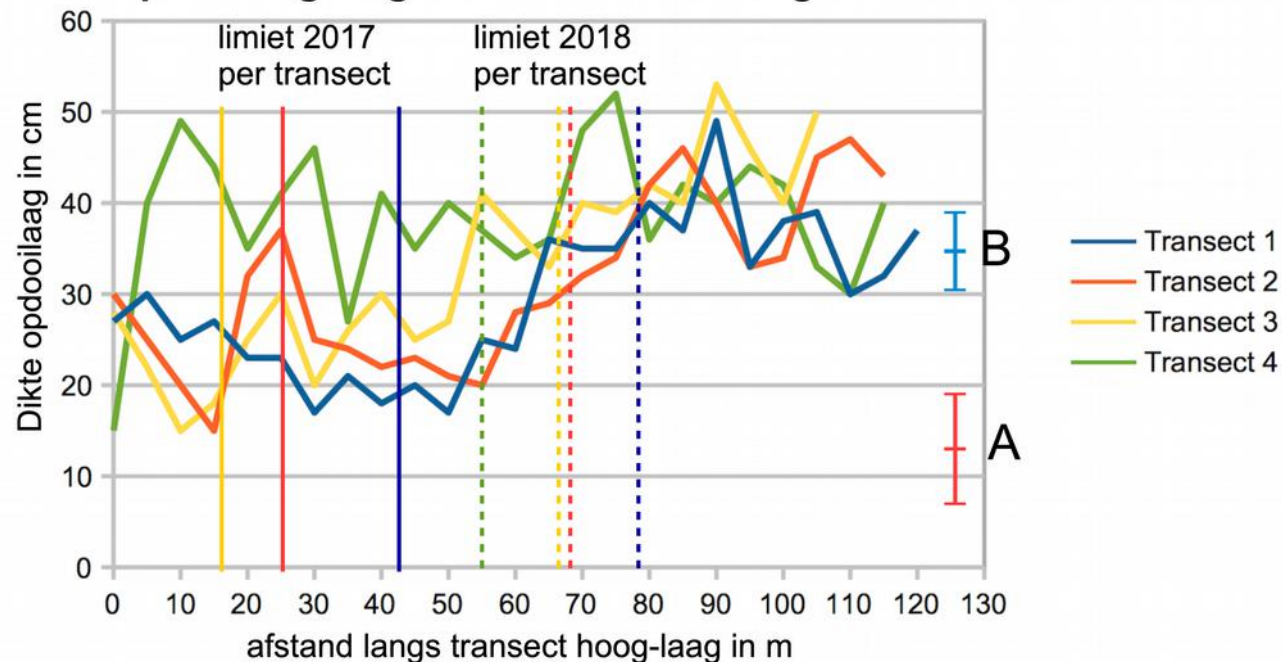
Dooi bodemijs, bodemdaling, nattere rivierlake

Rivierlake-vegetatie Siberië: **7 x meer CH₄** als natte toendra

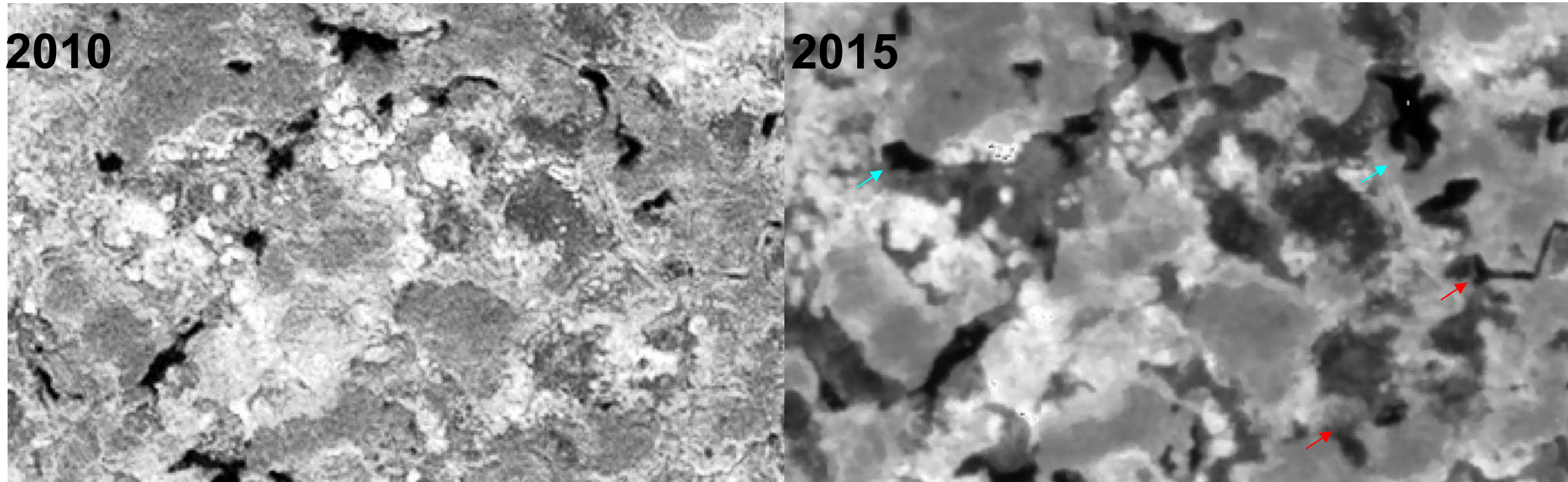

Dikte opdoollaag langs transecten en meetgrids A en B

Ontdooien van ijsrijke permafrost

Satellietbeelden Siberië: 2 – 3 x toename poelen in 5 jaar

Oppervlakkige dooi: poelen

- Ontdooien bodemijs > poelen
- Afsterven droge vegetatie
- Natte bodem = warmtetransport de bodem in
- Meer permafrost dooi

Omzetting organische stof naar CO₂, CH₄.

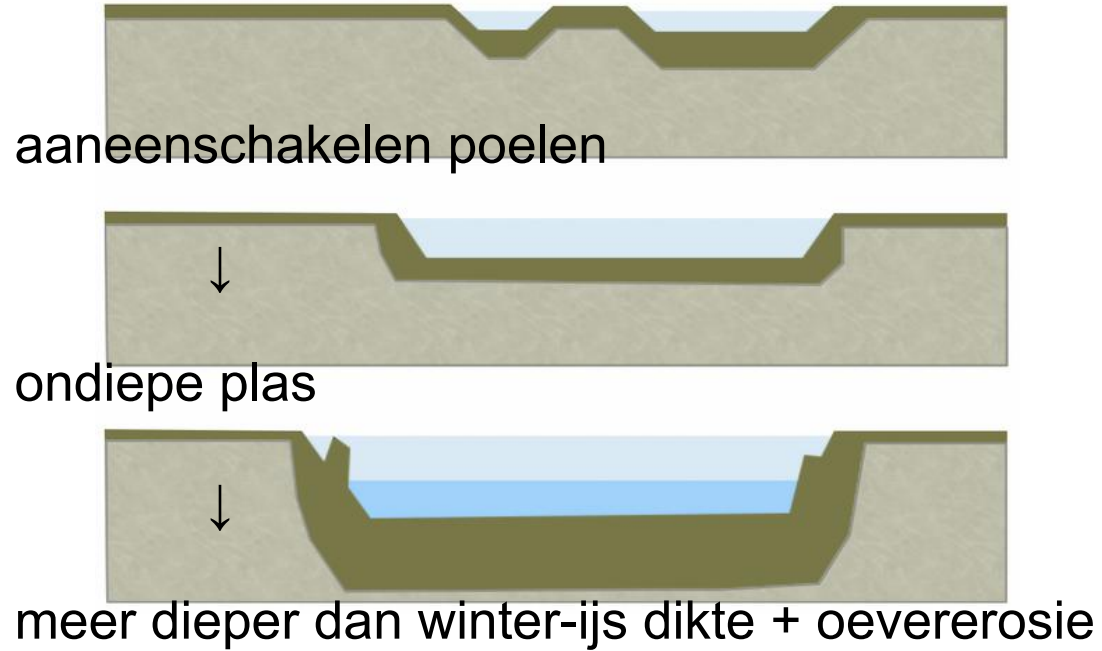

Dooimeren

Fedorov et al. 2014

Dooi van fossiele organische stof onder dooimeren:

Vorming van methaan - CH₄

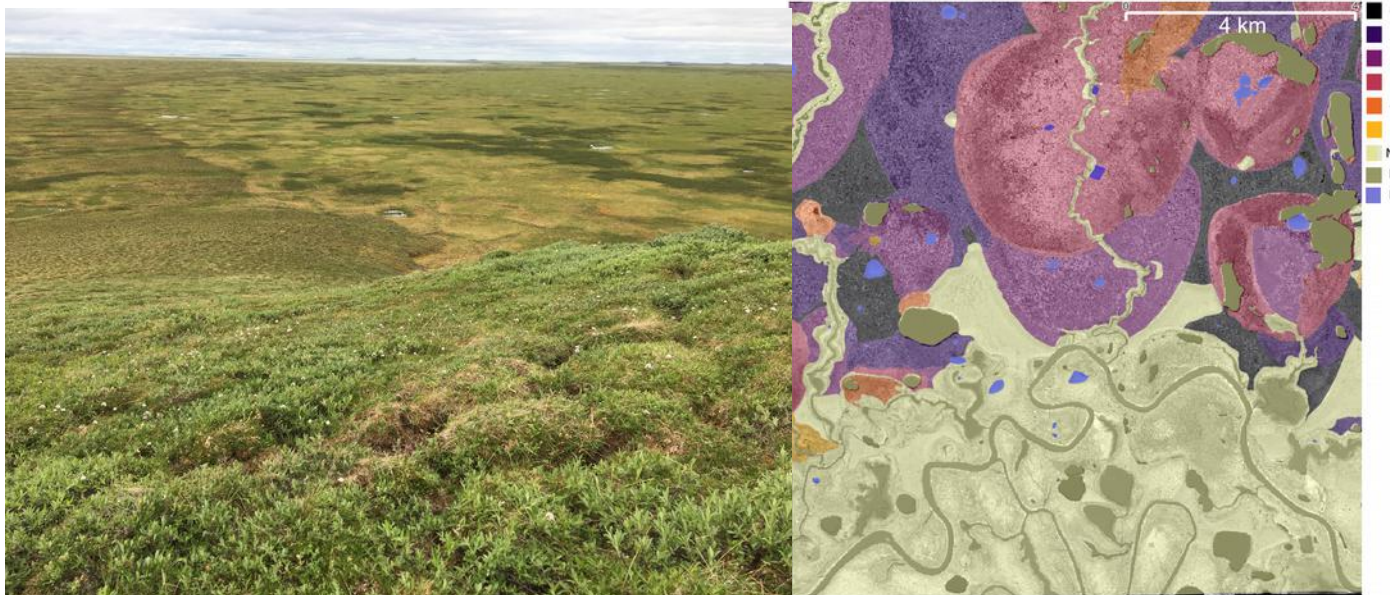
Oevererosie; bron van organische stof voor CH₄

Dooimeren – breiden ze zich uit?

'Dooimeercyclus'

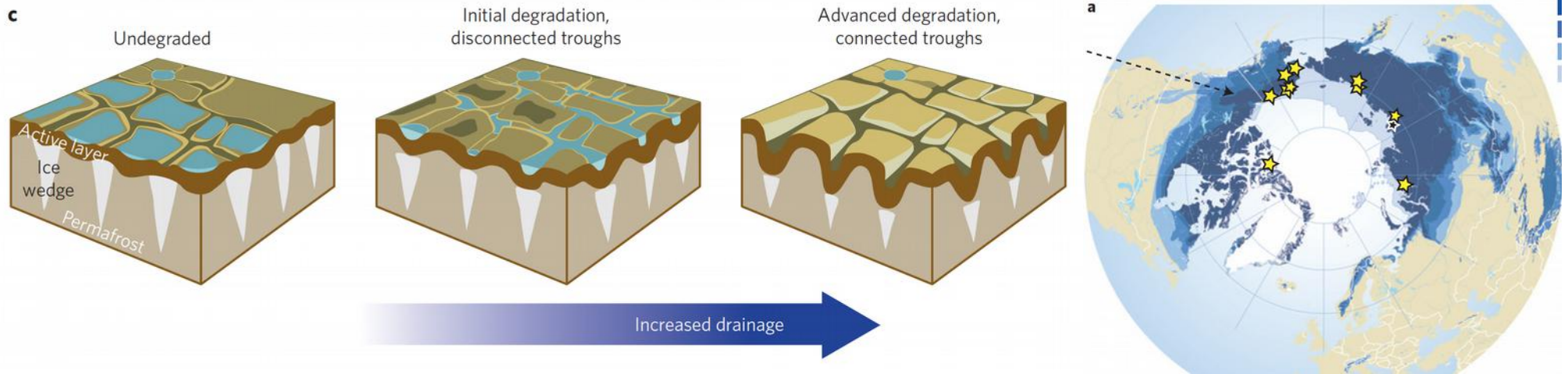
herhaald leeglopen en nieuwvorming van meren

Dooimeer vorming op grote schaal: ***einde laatste ijstijd***

Nu: groei bestaande meren
groei ondiepe poelen naar nieuwe meren
leeglopen van oude, grote meren

Erosie

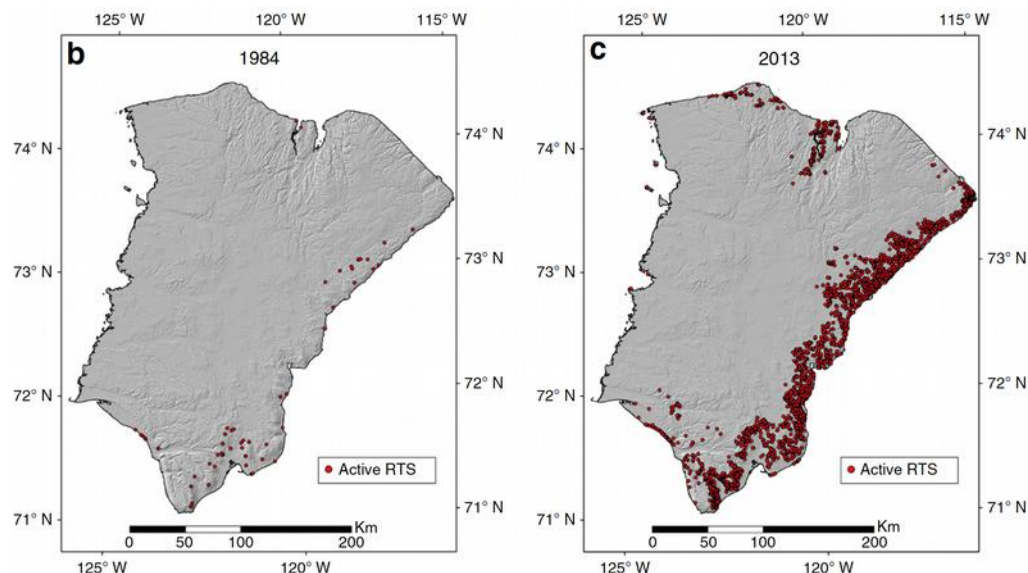
Toename erosie langs ijswiggen

(Liljedahl et al., 2016)

Waterafvoer versnelt, natte bodems droger

Minder CH₄, maar veel meer CO₂ door oxidatie veenbodems

Snelle toename erosie

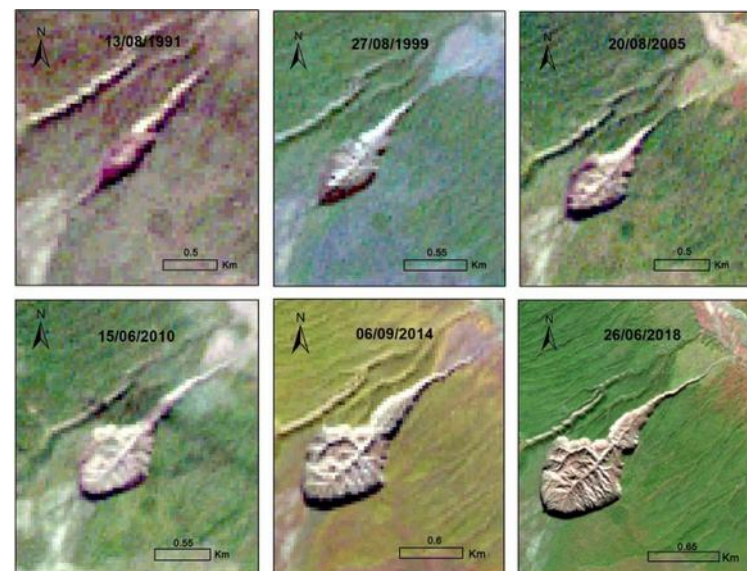
Banks Island, NW Canada: **60-voudige** toename aardverschuivingen
(Lewkowicz & Law, 2019)

Batagay megaslump Siberië:

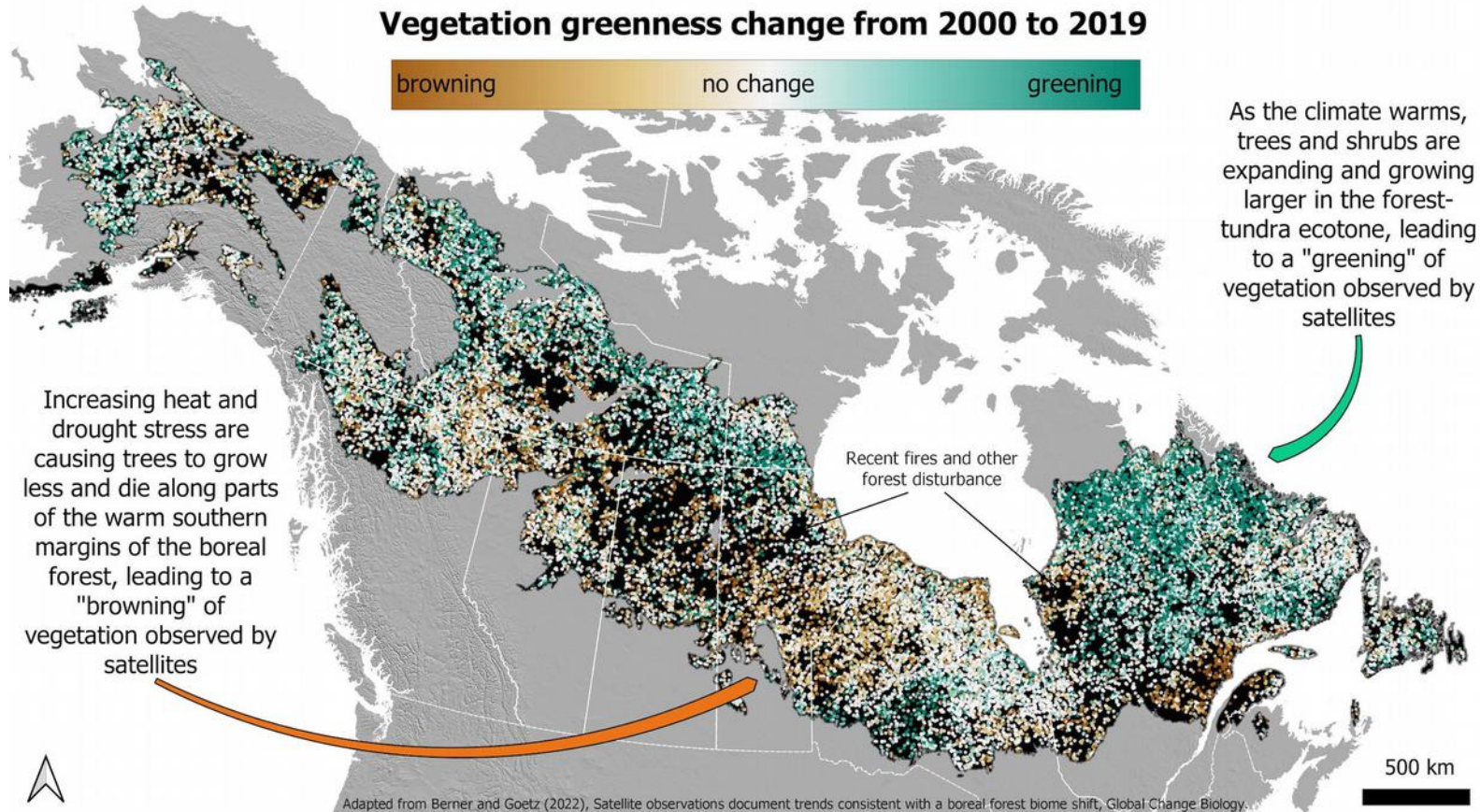
door ontbossing ontstaan

800 m breed, erosie 15 m/jaar

doei 25 miljoen m² permafrost per jaar

Geen Arctic Greening maar Arctic Browning

Vernatting
Extreem weer
Insectenplagen
Toename bos/toendra branden
Erosie

Erosie + broeikasgassen

Snelle veranderingen over grote oppervlakten: **kantelpunt**

Broeikasgassen:

snelle omzetting organische stof in oxiderend milieu: CO₂
ook lachgas (N₂O) komt vrij door snelle oxidatie

Kan het ecosysteem herstellen?

Poel, dode dwergberken
Hoge CO₂, CH₄ emissie

Droge dwergberk-heide
op ijsrijke permafrost
CO₂, CH₄ opname

Magnússon et al., 2021

Nieuwe vegetatie: CO₂ opname
Veenmos: CH₄ emissie neemt af
IJs in de bodem groeit weer aan

Teruggroeien bodem-koolstof duurt **tientallen - honderden jaren**

Veel + snelle verstoring = erosie + vernietiging vegetatiedek

Kan het ecosysteem herstellen?

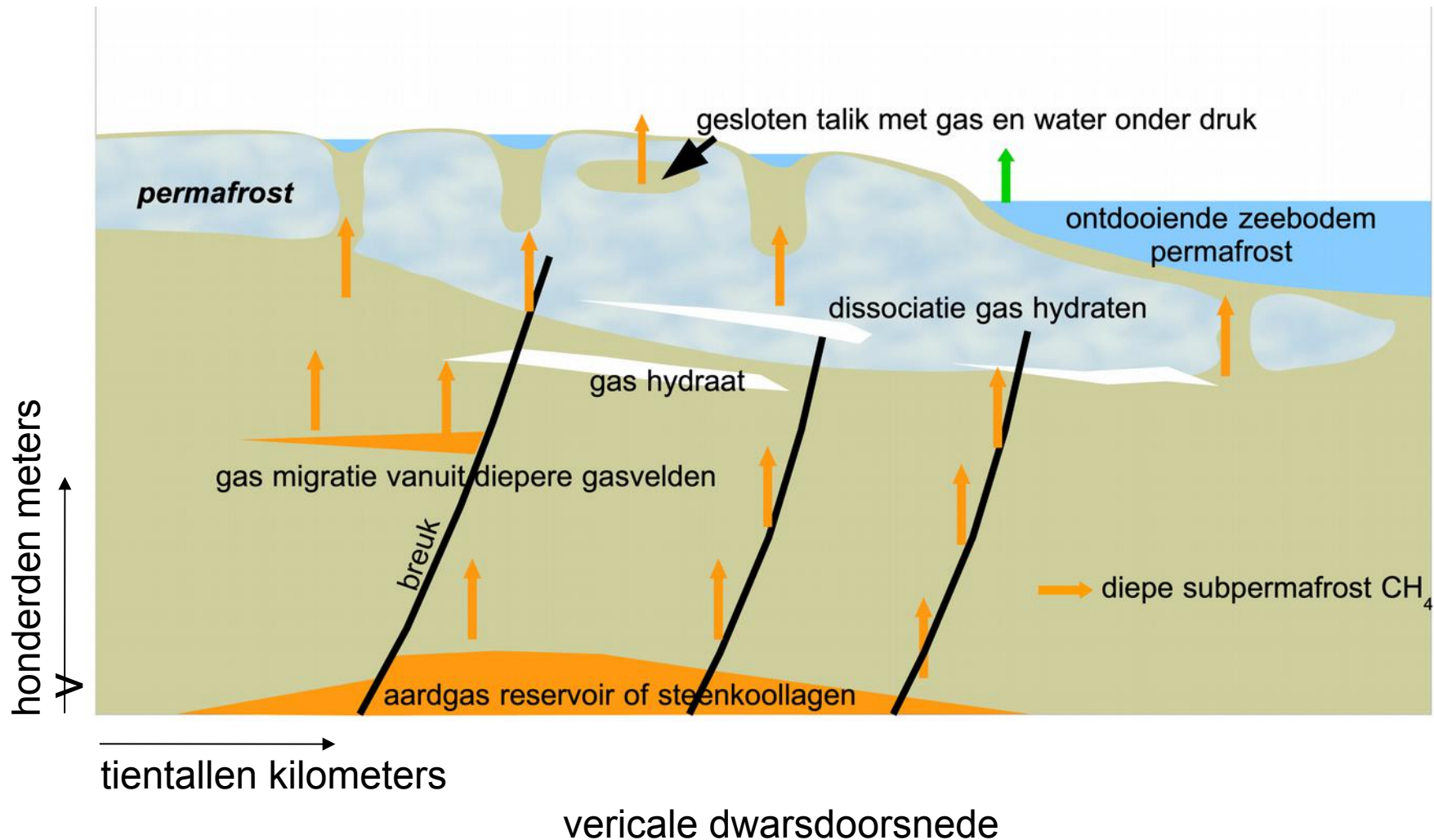

Pioniervegetatie na erosie is er snel
Herstel koolstofvoorraad bodem duurt eeuwen

Geologische methaanbronnen

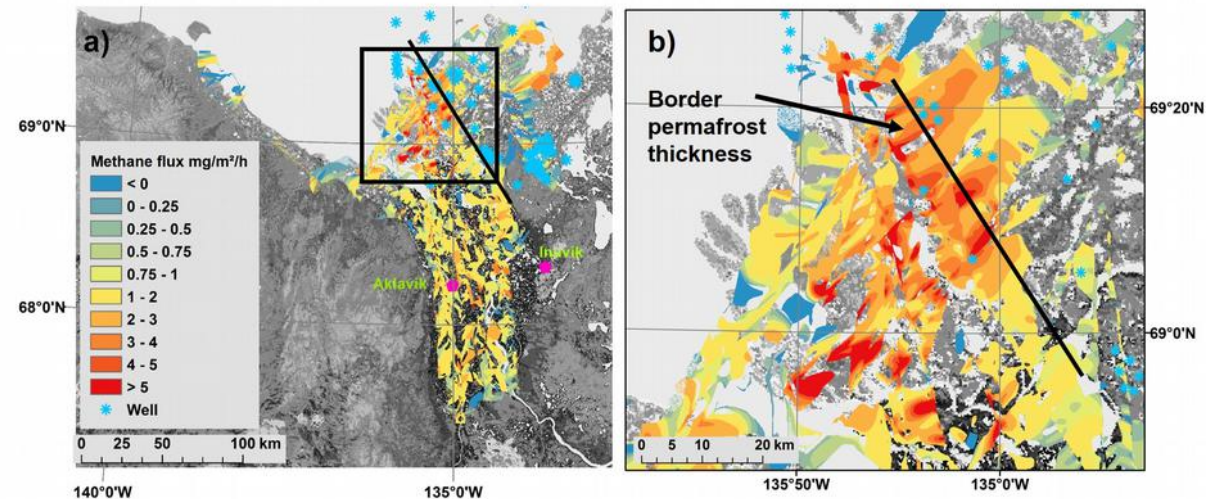
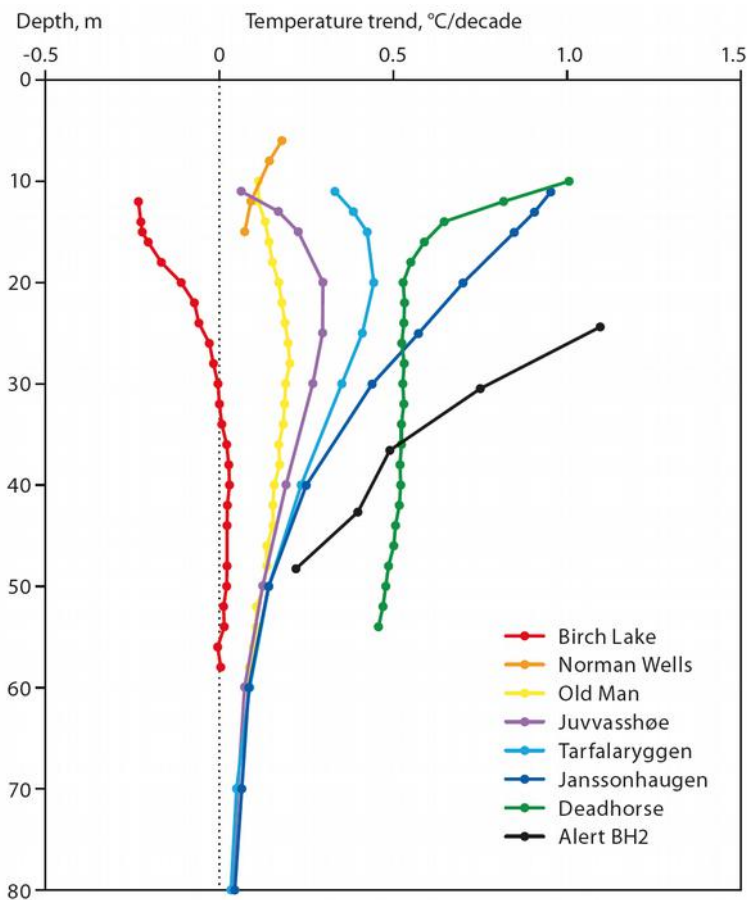
Gasreservoirs in 'taliks' onder voormalige dooimeren

Gashydraten: methaan en water in ijsvorm

Ook diepe permafrost warmt op

Diepe permafrost warmt op: Toename gasmigratie

Kohnert et al 2017:

Gas uit meren en riviergeulen Mackenzie delta meeste emissie waar permafrost relatief dun is

Een onaangename verrassing

2014: ontdekking kraters in de permafrost tot 80 m diep
Explosieve methaan-uitbarstingen
Nieuw verschijnsel (Leibman et al., 2015)

Permafrost laatste ijstijd

(Inter)stadialen

Holoceen

Allerød / Jonge Dryas

LGMax polar desert <-6°

Denekamp boomloos

Hengelo boomloos

Hasselo jaartemperatuur <-6°

Moershoofd boomloos 15°-10--18°

Schalkholz polar desert <-6°

Odderade bor. bos 8-12° /-11-22°

Rederstall boomloos, 15°, -19°

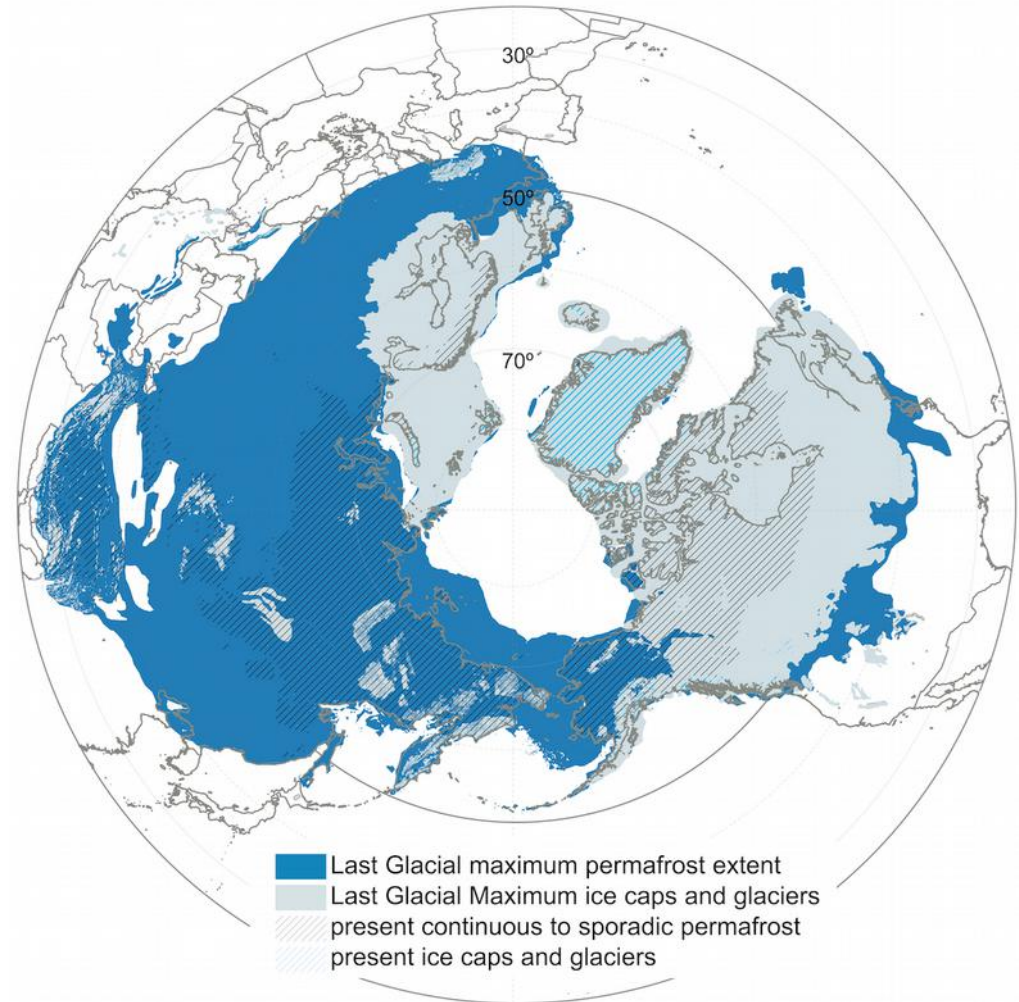
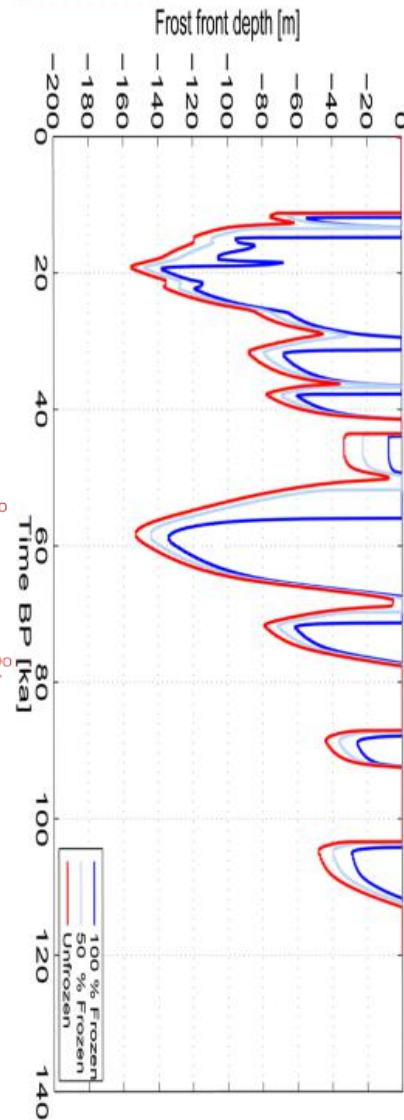
Brörup boreaal bos 15-19° /
-8--14°

Herning boomloos, 15°, -19°

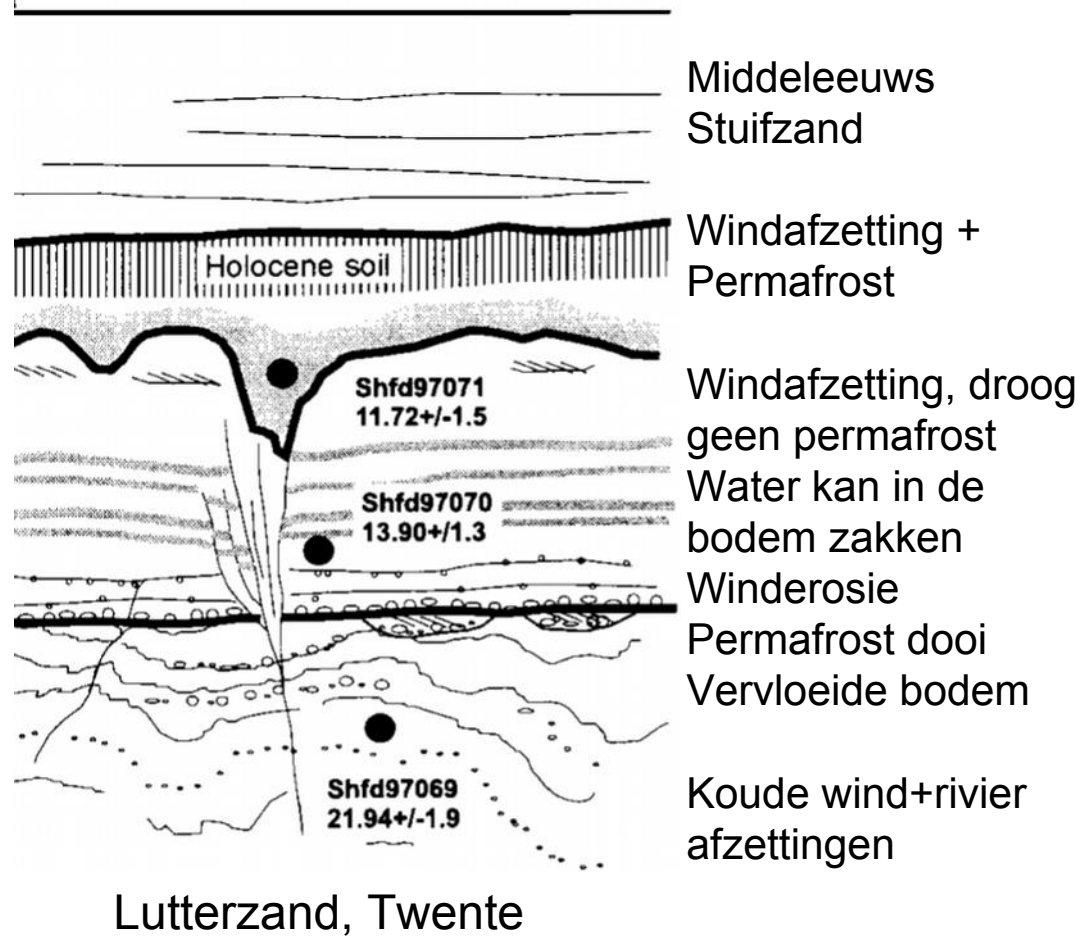
Eemien bos, 16-19°, -1-5°

Permafrost model

Govaerts et al., 2016

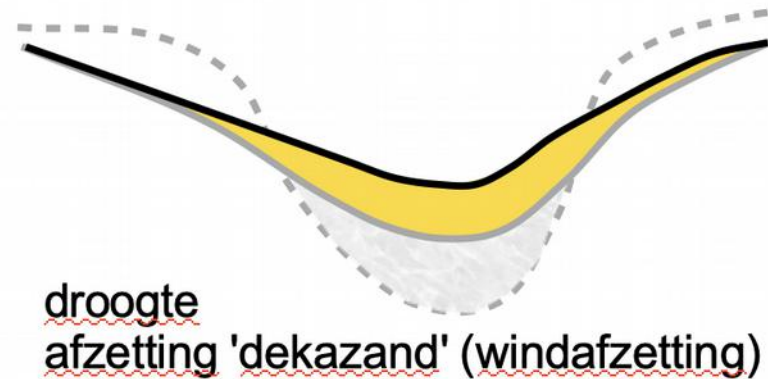
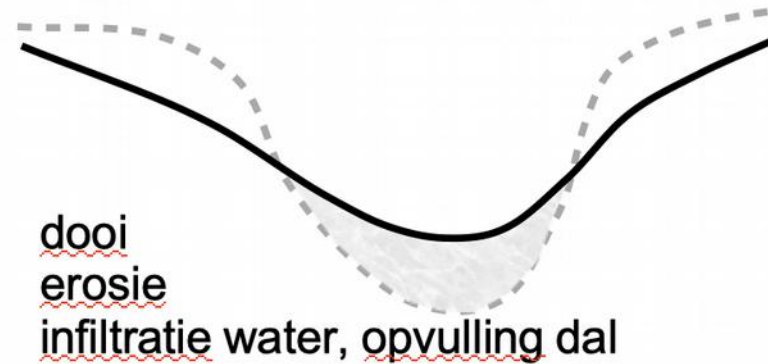
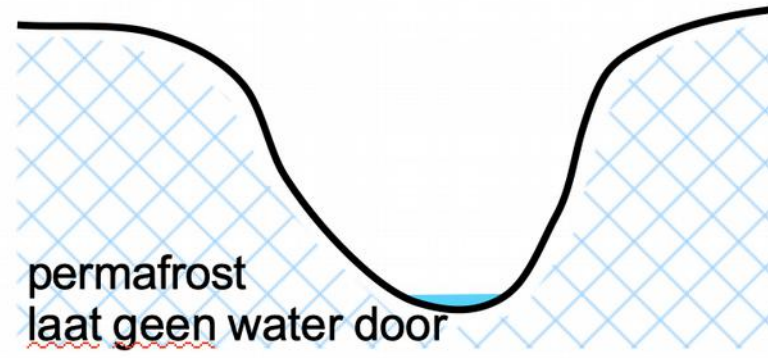

Ecosysteem-verstoring door dooi permafrost-ijstijd

Hengelo, vervloeiing bodem door permafrost dooi (kryoturpatie)

Droge dalen Veluwe

Dooimeren in Nederland

toendrabodem
met cryoturbatie
en ijswigopvulling
 $\pm 35\ 800$ jaar

delta structuren:
oever platform

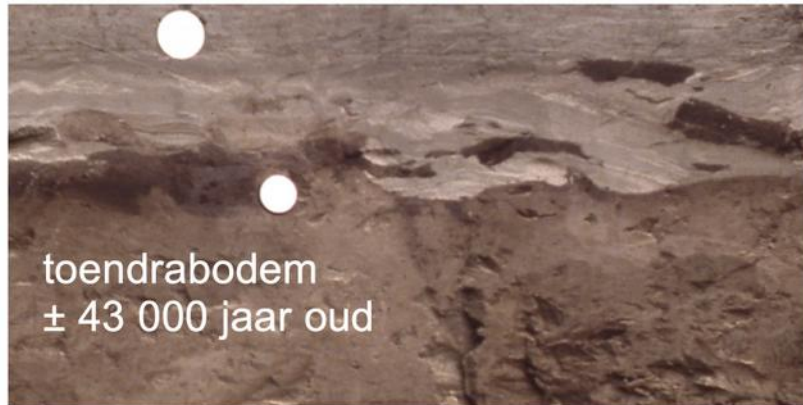

meerafzetting:
zandige leem
(dieper water)
 $\pm 37\ 900$ jaar

meeropvulling
2,5 m

± 4 m

Detail erosieniveau

toendrabodem
 $\pm 43\ 000$ jaar oud

opvulling ijswig

zandige leemlaag

geel afzetting;
erosie ijswig

Een rol voor gas bij pingoruïnes in Drenthe?

Boortorens en caravans verdwenen in de bodem bij 't Haantje (Rechten: Archief RTV Drenthe)

Blowout gasboring 't Haantje
(december 1965;
lekt nog steeds methaan)

- Gasvelden aanwezig, hoge druk
- Weichsel permafrost relatief dun
- Geen duidelijke randwal bij pingoruïnes

Speculatief: ontgassing van ontdooiende Weichselien permafrost?

Sterkte permafrost-koolstof terugkoppeling

Schattingen met modellen lopen ver uiteen

**± 10% permafrost koolstof als CO₂, CH₄ naar de atmosfeer in deze eeuw
meest als CO₂**

op jaarbasis: ± 10% van emissie fossiele brandstoffen

(Schuur et al., 2015, Nature)

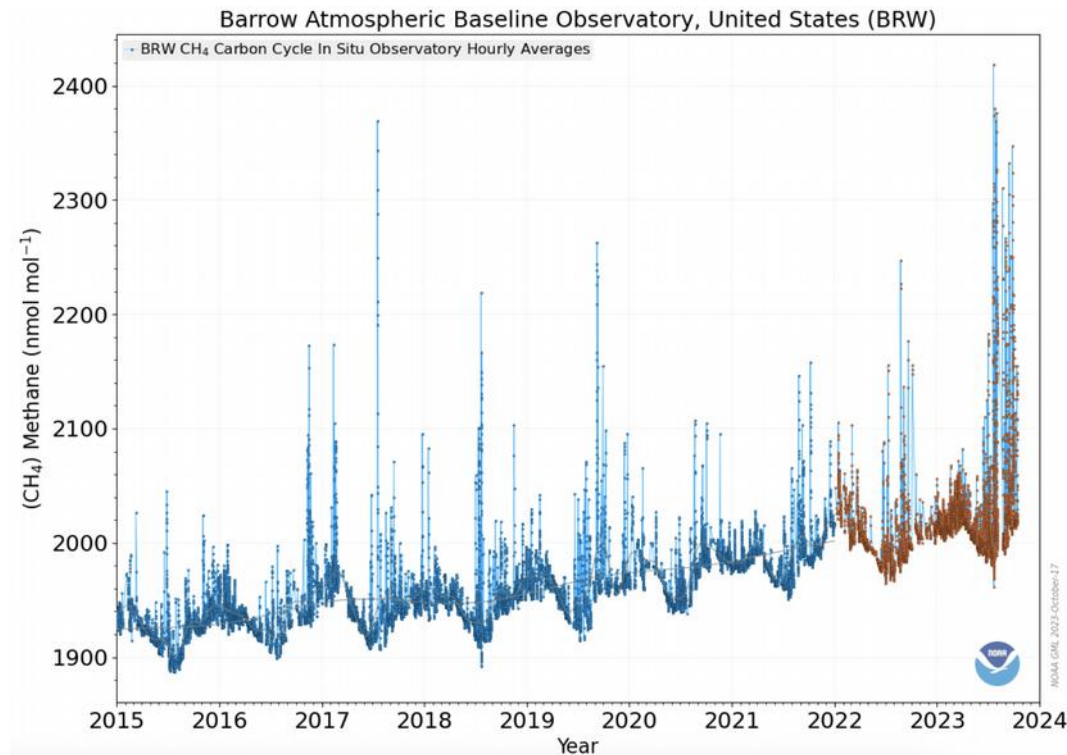
Onzekerheden:

- ++ Snelle toename erosie
- + Methaan uit diepere gasreservoirs
- ++ Arctic Browning
- ± Klimaatmodellen: te simpele beschrijving permafrost landschap

Nemen broeikasgassen uit permafrost meetbaar toe?

Schattingen emissie uit permafrost:

- niet goed te onderscheiden van andere bronnen
- daardoor toename op globale schaal niet goed bekend
- meetreeksen op de grond meestal te kort
- of laten voor methaan wel toename zien

Is ontdooiende permafrost een kantelpunt?

Ontdooien permafrostbodem: geen kantelpunt

Verlies permafrost nu: > 2.5 x zo snel als aan einde ijstijd

Maar bevroren bodem keert snel terug bij afkoeling

Kantelpunt: Bodem/ecosystem-verstoring dooi ijsrijke permafrost

op grote schaal

herstel bodemkoolstof duurt honderden jaren

Kantelpunt: Broeikasgasemissies

veel onzekerheid

Arctic Browning: vermindering CO₂ opname

recente bosbranden: meer broeikasgas versnellen permafrost dooi

Dank u voor de aandacht!

